

Received/Geliş: 13.05.2025 / Accepted/Kabul: 14.06.2025

LEVANT KUMpanyASI'NIN 100 YILLIK (1675-1775) FAALİYETLERİ İŞİĞİNDA OSMANLI-İNGİLİZ TİCARETİ

Tuğrul ARIK¹

Özet

Osmanlı Devleti ile İngilizler arasındaki ticari ilişkilerin resmi başlangıç tarihi 1580 yılının Mayıs ayıdır. Bu tarihte Osmanlı Sultanı tarafından verilen 22 maddelik bir ahidname ile İngilizler, %3 gümrük vergisi imtiyazı elde etmişlerdir. Fransızların ancak 99 yıl sonra 10 Kasım 1679'da elde edebildiği bu düşük oranlı vergi avantajı, İngilizlerin 1675 yılına kadarki dönemde Osmanlı Devleti'nde bir tüccar ağı kurmalarına yardımcı olmuştur. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticari faaliyetler, iki ülke arasında ticaret yapma tekel hakkına sahip olan Levant Kumpanyası'nın çatısı altında yürütülmüştür. Ancak 1675'ten 1775'e kadarki 100 yıllık dönem boyunca kumpanyanın ticaret hacminde ciddi bir gerileyiş ortaya çıkmıştır. Bu gerileyişin nedenleri olarak Doğu Hindistan Kumpanyası'nın ticari faaliyetleri, dönem içerisinde girilen savaşlar, Londra'daki Levant Kumpanyası yöneticilerinin aldıkları kararlar ve Fransızların ticari faaliyetlerindeki artışlar gibi pek çok etken sayılabilir. Bunlar haricinde en önemli sebeplerden biri de Büyük Britanya'nın, Amerika'daki kolonileri ile olan ticaretidir. Amerika bölgesindeki ticaret öylesine yüksek kârlar sunmaktadır ki Levant bölgesi bu 100 yıllık dönemde kumpanya yöneticileri tarafından ciddi oranda göz ardı edilmiştir. Bu çalışma, sözü edilen gelişmeleri Levant Kumpanyası'nın ticaret istatistikleri ışığında incelemektedir. Çalışmada incelenen dönemin, kumpanyanın 1825 yılında lağvedilmesi dahil olmak üzere daha sonraki yıllarda alınan kararlar ya da değişen stratejiler konusunda da belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bilhassa 1750'lerden sonra Levant Kumpanyası, tekel hakkı çerçevesindeki birçok kararını yeniden gözden geçirip bazı sınırlamaları kaldırmıştır. Bu değişim süreci, Levant Kumpanyası'nın 1825 yılında lağvedilmesi ve çokça olumsuz eleştiriye muhatap olan 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'na giden yolun anlaşılması ve bu antlaşmanın arka planının doğru anlaşılması bakımından da dikkatle incelenmeye değerdir.

Anahtar Kelime: İktisat Tarihi, Osmanlı Devleti, İngiltere, Ticaret, Ekonomi

OTTOMAN-ENGLISH TRADE IN LIGHT OF THE ACTIVITIES OF THE LEVANT COMPANY IN THE 100-YEAR ERA (1675-1775)

Abstract

The official beginning of commercial relations between the Ottoman Empire and the English dates back to May 1580. In that year, the Ottoman Sultan granted the British a 22-article capitulation, which gave them a preferential customs duty rate of 3%. This low tariff advantage, which the French could only obtain nearly a century later on November 10, 1679, enabled the English to establish a trade network within the Ottoman Empire up until 1675. Commercial activities between the Ottoman Empire and England were carried out under the framework of the Levant Company, which held the monopoly right to trade between the two countries. However, during the 100-year period from 1675 to 1775, the trade volume of the company declined significantly. The reasons for this decline can be attributed to many factors such as the commercial activities of the East India Company, the wars fought during the period, the decisions taken by the managers of the Levant Company in London and the increase in the commercial activities of the French. Apart from these, one of the most critical reasons was Great Britain's trade with its colonies in America. The trade in the American region offered such high profits that the Levant was largely neglected by the company's managers during this 100-year period. This study examines these developments in light of the Levant Company's trade statistics. The period analyzed in the study is also considered to be decisive for the decisions taken or strategies changed later. Especially after the 1750s, the Levant Company

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, E-Posta: tugrularik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5921-4324

reconsidered many of its decisions within the framework of monopoly rights and removed some limitations. This process of change also deserves close examination in order to understand the dissolution of the Levant Company in 1825 and the background leading to the much-criticized Anglo-Ottoman Commercial Treaty of 1838.

Keywords: Economic History, Ottoman Empire, England, Trade, Economy

Giriş

Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında ilk ahidname 1580 tarihinde imzalanmış, ardından 1675 Ahidnamesi'ne kadar geçen süre içinde imzalanan diğer ahidnamelerin içeriği, eklemeler ve düzeltmelerle değiştirilmiştir. 1675 yılında Osmanlılar İngilizlere yeni bir ahidname takdim etmişlerdir. Ancak bu tarihten sonra 1838 Baltalimanı Antlaşmasına kadar 1675 Ahidnamesi'nin maddeleri olduğu gibi yürürlükte kalmayı sürdürmüştür. Bu çalışmada incelenen dönemin başlangıcı olarak 1675 tarihinin belirlenmesinde bu hususun önemli bir payı bulunmaktadır.

1580 yılının Mayıs ayında, İngiltere Kraliçesi Elizabeth ile Osmanlı Sultanı III. Murad arasındaki yazışmalar² sonuç vermiş ve İngilizlere "kapitülasyon" olarak bilinen 22 maddelik ticari imtiyazlar tanınmıştır. Tarihsel olarak ilk ahidname olarak bilinen söz konusu imtiyazların ardından zaman geçtikçe İngiliz tüccarlarının yeni doğan ihtiyaçlarına binaen ek ahidnameler de düzenlenmiştir. Ayrıca bu ahidnamelerin süresi, ahidnameyi veren Sultanın taht süresi kadar olduğundan Osmanlı tahtındaki her değişiklikte söz konusu ahidnameler yeniden düzenlenmiştir. 1675 yılına kadarki dönemde yenilenen ahidnameleri şöyle sıralayabiliriz:³

*III. Mehmed (1595-1603 in 1601 yılında yeni hükümler ihtiva eden ahidnamesi, I. Ahmed (1603-1617 in biri 1604 Mayıs sonlarında, diğeri 1614 Mayıs ortalarında verdiği iki ahidname, II. Osman (1618-1622) dönemindeki iki ahidname, IV. Murad (1623-1640) ve İbrahim (1640-1648) dönemlerinde aynen yenilenen ahidnameler, IV. Mehmed (1648-1687) dönemindeyse üç ayrı seferde yeni maddeler eklenen ahidnameler ki sonuncusu 1675 ahidnamesidir. Bu son ahidnameden sonra 19. yüzyılın başlarına kadar artık yeni madde eklenmeden mevcut ahidnameler yenilerek Osmanlı-İngiliz ticareti devam etmiştir."*⁴

Bununla birlikte Osmanlı Devleti ile İngilizler arasındaki ticareti de içeren Levant ticaretinin dahil olduğu Akdeniz bölgesinde Fernand Braudel'in belirttiği üzere 1680 yılı civarında büyük bir dönüşüm yaşanmıştır.⁵ Bu çalışmada 1675 yılının başlangıç noktası olarak kabul edilmesinin bir diğer nedeni de işte bu 1680 yılı civarındaki dönüşümün, Osmanlı-İngiliz ticaretine nasıl bir etkide bulunduğunu tespit etme gayretidir. Zira 1675 yılına kadar Osmanlı-İngiliz ticareti, Osmanlı Devleti'nin mevcut ekonomik yapısıyla uyumlu bir şekilde

² Yazışmalar için Bkz. Nimet Kurat Akdes, "III. Murad'dan Kraliçe Elizabeth'e Gönderilen Nâme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.7, Sayı.1, (1949), ss.19-24.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münâsebetleri I (1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974, s.20-33.

⁴ Tuğrul Arık, "19. Yüzyıl Başlarına Kadar Osmanlı-İngiliz İktisadi İlişkileri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s.60.

⁵ Fernand Braudel, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş İkinci Yayınlanış, Ankara: İmge Kitabevi, Temmuz 1994, s.672-673.

seyretmiştir. Dünyaca ünlü İngiliz tüccarlar⁶, 1580-1675 dönemini Osmanlı Devleti'ni tanıma dönemi olarak geçirmişlerdir. Bu tanıma döneminde Osmanlı kültürüne de uyum sağlamaya çalışan İngilizler, bu süreç sonucunda Osmanlı Devleti ve toplumuna ilişkin önyargılarını kırarak iki ülke arasında uzun dönemli bir birlikteliğin temellerini atacak ticari ve kurumsal ağlar inşa etmişlerdir.⁷

Osmanlı Devleti ise 1580-1675 dönemini, ticaret yolları üzerindeki hâkimiyetini kaybetmemeye veya başka bir deyişle sürdürmeye çalışarak geçirmiştir. Bunu başarmak amacıyla kendi ticaret ağlarını kuran Osmanlı Devleti, bu tüccar ağları nedeniyle coğrafi keşifler sonrası Avrupa merkezli kurulan yeni dünya ticaret sistemine eklenememiştir. Böylece Osmanlı sınırları içinde Batı'dan ithal edilen ürünler, sadece liman kentlerinde rağbet görmüş ve kıyı bölgelerden uzaklaştıkça yerel mallar, yerli tüccar ağı vasıtasıyla piyasaya hâkim olmaya devam etmiştir.⁸

İki ülke arasındaki ticareti yürütme noktasında tekel hakkına sahip olan Levant Kumpanyası ise bu dönemde bir yandan söz konusu ticareti geliştirmeye çalışırken diğer yandan yine İngilizlerin kurduğu diğer bir ticaret şirketi olan Doğu Hindistan Kumpanyası ile rekabete girişmiştir. Bu rekabet sonucu Levant Kumpanyası, Doğu'dan gelen pamuklular ile biber gibi ürünlerin ticaretinden çekilse de İngiliz mallarını Osmanlı topraklarına getirip Osmanlı'nın yerel ürünlerini satın alma biçimindeki ticari faaliyetlerine devam etmiştir. Transit ticaret özelliğini de tamamen kaybetmeyen iki ülke arasındaki bu hat⁹, İngiltere'yi denizcilik ve siyasi tarih açısından Akdeniz'in önemli bir gücü haline getirmiştir.¹⁰

Bu çalışmada ilk kısımda öncelikle Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticari ilişkilerin başlangıç sürecine değinilerek iki ülke arasındaki ticaretin yürütülmesi için kurulan Levant Kumpanyası hakkında genel bilgi verilecektir. Sonrasında bu şirketin 1675-1775 yılları arasındaki faaliyetlerine odaklanılacaktır. Bu kapsamda iki ülke arasındaki ticarete tekel hakkına sahip olan bu şirketin yöneticilerinin ve bu şirket çatısı altında faaliyet gösteren tacirlerin söz konusu 100 yıllık dönemde benimsedikleri tutum üzerinden Osmanlı-İngiliz ticaretinin izi sürülecektir. Çalışmanın ikinci kısmında ise bilhassa 18. yüzyılda Levant

⁶ İngiliz tüccar sayesinde İngiltere, devlet gelirlerinin büyük kısmını ticari faaliyetlerden elde edilen bir tüccar devleti haline gelmişti: "Bir ticaret gücü olarak İngiliz devleti, vergi gelirlerinin önemli bir kısmını gümrükten sağlıyor, kelle vergisine ya da emlak vergilerine dayanmıyordu pek... 1610'da tahminen 461.500 *pound* olarak hesaplanan olağan devlet gelirlerinin yüzde 31'i rantlardan ve feodal vergilerden, yüzde 54'ü gümrükten, ancak yüzde 15'i de başka kaynaklardan elde ediliyordu." Charles Tilly, *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*, Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul, (Basım Tarihi Yok), s.153

⁷ Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, Ayşe Başcı-Sander (Çev.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2001, s.8.

⁸ Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", Halil İnalçık ve Donald Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2: 1600-1914*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, Ocak 2009, ss.545-757, s.655.

⁹ Halil İnalçık, "Studies in the Economic History of the Middle East: from the Rise of Islam to the Present Day", M. A. Cook (Ed.), *The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy*, London: Oxford University Press, 1970, s.214-215.

¹⁰ *England's Quest of Eastern Trade I. Cilt*, Patrick J. N. Tuck (Ed.), New York: Routledge, 1998, s.78.

Kumpanyası'nın ticaret hacmindeki düşüşün nedenleri irdelenecektir. Son olarak çalışmada ticari istatistikler ışığında 18. yüzyılda Levant Kumpanyası'nın yöneticilerinin Amerika bölgesine odaklanarak Levant bölgesini ihmal ettiklerine dair iddiaların gerçeklik payı sorgulanacaktır.

1. Levant Kumpanyası

İngiliz Devleti, 1580 yılında Osmanlı Devleti'nden kapitülasyon denilen ticari imtiyazları elde edince İngiliz hükümeti bu ticareti yürütmeye yeterli donanımına sahip olmadığını düşündüğünden iki ülke arasında ticaret yapma tekel hakkı yedi seneliğine on iki kişilik bir tüccarlar birliğine verilmiştir. Söz konusu on iki kişi, 11 Eylül 1581 tarihinde Türkiye Kumpanyası ismiyle bir şirket kurarak iki ülke arasında ticari faaliyetlere başlamıştır ve Türkiye Kumpanyası'na dahil olmayan İngiliz tüccarların Osmanlı ülkesi ile ticaret yapması yasaklanmıştır. Geniş yetkilerle donanan bu kumpanya, diğer devlet tüccarlarının ödediği %5'lik gümrük vergisinin yaklaşık yarısı olan %3'lük gümrük vergisi ödeme imtiyazı ile büyük bir avantajın sahibi olmuştur. 1582 yılı Ekim ayında İngiltere Kraliçesi, bu kumpanyanın ana yöneticilerinden olan Osborne ve arkadaşlarına 4.500 kg gümüş borç vererek¹¹ kumpanyanın başarılı olması için maddi destek de sağlamıştır.¹²

Kraliçe ayrıca İngiltere ile Venedik arasındaki ticari faaliyetleri yürütme tekel hakkını da Venedik Kumpanyası isimli başka bir şirkete vermiştir. 1592 yılına gelindiğinde uzun tartışmalar sonucunda Türkiye Kumpanyası ile Venedik Kumpanyası'nın birlikte çalışmak mecburiyeti kabul edilerek bu iki şirket birleştirilmiştir. Bu suretle kurulan "The Governor and Company of Merchants of the Levant" isimli yeni şirket, 53 tüccardan oluşmaktadır ve bu şirkete 12 yıl süresince Türkiye ve Venedik ile ticaret yapma tekel hakkı tanınmıştır. Bu şirket, kısa ismiyle "Levant Kumpanyası" olarak bilinmektedir. Bu şirket çatısı altında İstanbul, İzmir, İskenderun Kıbrıs, Sakız, Venedik, Venedik'in sömürgesi olan Zanta ve Kefalonya, Cezayir gibi çok çeşitli limanlar ile İngiltere arasında ipek, dokuma ürünleri, baharat ve metal ürünleri gibi geniş yelpazedeki malların ticareti yapılmaktadır.¹³ Diğer yandan Kraliçe, 31 Aralık 1600 tarihinde Doğu Hindistan Kumpanyası'nın kurulmasına müsaade etmiş ve Türkiye'nin doğusunda kalan bölgeler ile İngiltere arasında ticaret yapma tekel hakkını da bu şirkete vermiştir.¹⁴

Bu şekilde tüm dünya üzerinde organize bir ticaret ağı kurmaya çalışan İngilizler, hedeflerine daha kolay ulaşabilmek için hem Levant Kumpanyası hem de Doğu Hindistan Kumpanyası'nın üst yöneticilerinin aynı kişiler olması yolunu seçmiştir. Bu sayede görünüşte birbirleriyle rekabet eden iki şirket gibi gözükse de bu kumpanyalar, aynı yönetici tüccarlar tarafından yönetildiğinden birbirini tamamlayacak şekilde ticaret yapma imkânı bulmuştur.¹⁵

¹¹ Ralph Davis, *The Rise of the Atlantic Economies*, New York: Cornell University Press, 1973, s.242.

¹² Alfred C., Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, Ekim 2013, s. 28-35, 38.

¹³ Arık, s.58.

¹⁴ Andrew, Dalby, *Tehlikeli Tatlar Tarih Boyunca Baharat*, Nazlı Pişkin (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, Ekim 2004, s.99.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Gerald MacLean ve Nabil Matar, *Britain and the Islamic World 1558- 1713*, New York: Oxford University Press, 2011.

İki kumpanyanın 1675 yılına kadarki dönemde birbirini tamamlayıcı surette bir ticaret sistemi kurmuş olması, İngilizlerin o dönemki Merkantilist iktisat politikaları ile uyumludur. Söz konusu dönemde Doğu Hindistan Kumpanyası'nın ticari faaliyetleri İngiltere tarafından bakıldığında dış ticaret açığı vermektedir. İngilizler Basra Körfezi civarından başta baharat olmak üzere çok sayıda yüklü miktarda ürün ithal etmektedir. Ancak başlıca ihraç ürünleri olan yünlü kumaşları, başta Mısır olmak üzere sıcak iklimli ülkelere satamamaktadır. Böylece oluşan dış ticaret açığı, ülke dışına para çıkışı anlamına gelmektedir. Bu durum, Merkantilist iktisat politikalarına zıttır. Levant Kumpanyası'nı da yöneten İngiliz tüccarlar, bu kumpanya aracılığıyla Akdeniz ülkelerine yünlü kumaş, kurşun ve kalay gibi madenler başta olmak üzere çeşitli ihraç ürünleri satarak dış ticaret dengesini sağlamaktadır. Böylece Merkantilist İngiliz hükümetinin rahatsızlığı giderilmeye çalışılmaktadır.¹⁶

1675 yılına doğru Levant Kumpanyası'nın kumaş ihracat rakamları artış eğilimine girmiştir. Toplam ticaret hacminin %40-60'ına denk gelen kumaş ihracatına dair istatistikler şu şekildedir:

- 1- 1666- 1671 dönemi için 82.032 top kumaş (yıllık ortalama 13.672 top kumaş),
- 2- 1672-1677 dönemi için 120.451 top kumaş (yıllık ortalama 20.075 top kumaş),
- 3- 1678-1683 dönemi için 117.914 top kumaş (yıllık ortalama 19.652 top kumaş) ihraç edilmiştir.

1680'li yılların ikinci yarısı itibarıyla ticaret hacminde bir gerileme yaşanmış ve 1683-1688 döneminde ortalama kumaş ihracatı 14.950 topa düşmüştür.¹⁷ Çalışmanın incelediği dönem olan bu süreçte Levant ticaretinin gerileyişine sebep olan birçok etken bulunmaktadır.

2. Levant Kumpanyası Ticaretinin Gerileyişindeki Etkenler

Levant Kumpanyası'nın bu dönemdeki ticari faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemesine neden olan başlıca faktör, Doğu Hindistan Kumpanyası'dır. Çünkü bu kumpanya birçok ticari ürünü Levant Kumpanyası'na nazaran çok daha ucuza Hindistan civarından temin edebilmektedir. Bu duruma en güzel örnek ipektir. Doğu Hindistan Kumpanyası sağlamlıklarıyla ünlü, dünyanın en kaliteli Hint ipeklilerini Hindistan'dan hem Levant'a göre çok daha ucuza İngiltere'ye ithal etmekte hem de bunları ülke içinde işleyip İngiltere dışına tekrardan ihraç etmektedir. Yüksek kâr bırakan bu ipek ticaretine girmek isteyen Levant tacirleri, 1680 ve 1693 yıllarında İngiliz Paramentosuna itirazda bulunarak kendilerinin de

¹⁶ Yöneticilerden biri olan Thomas Mun ise "İngiltere'nin Dış Ticaret Yoluyla Serveti" adlı ünlü bir kitabı kaleme alarak şirketi savunmuştur. Mun'a göre "Gerçi Doğu Hindistan şirketi mal satın almak için Doğu'ya altın ve gümüş gönderiyordu ama bu mallar ya İngiltere'den de başka ülkelere ihraç ediliyor, ya da İngiltere'de işlendikten sonra başka ülkelere yeniden satılıyordu. Her iki durumda da para gene İngiltere'ye akıyor, bu da önceki değerli maden ihracatı haklı gösteriyordu." bkz. Leo, Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Altıncı Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.139.

¹⁷ Wood, s.141-142, 149.

Hindistan ticaretine girmeleri için izin istemişlerdir. Ancak talep ettikleri izin kendilerine verilmemiş ve Türkiye'den yapılan ipek ticareti büyük yara almıştır.¹⁸

Levant Kumpanyası'nı olumsuz etkileyen ikinci faktör olarak Osmanlı Devleti'nin dünya ticareti üzerindeki hakimiyetini kaybetmemek için giriştiği 1683 yılındaki Avusturya seferi gösterilebilir.¹⁹ İngilizlerin kaliteli ince kumaşının ana müşterisi olan Osmanlı üst sınıfı, bu sefer nedeniyle İstanbul'dan ayrılmıştır. Osmanlı ülkesi de savaş ekonomisi şartlarına geçtiğinden tüketici harcamaları epeyce düşmüştür ve bu durum Levant ticaretini de doğrudan olumsuz yönde etkilemiştir.²⁰

Levant Kumpanyası'nı olumsuz etkileyen üçüncü faktör, Fransa'nın ticari faaliyetlerindeki gelişmelerdir. İngilizlerin 1580 yılında elde ettiği %3 gümrük vergisi imtiyazını Fransızlar bundan ancak 99 sene sonra 10 Kasım 1679'da elde etmiştir. Bu tarihte Osmanlı Devleti, Fransa'ya verilen ahidnamenin yenilenmesi esnasında bu ayrıcalığı Fransızlara da tanımıştır. Buna ilaveten bu ahidname ile İngiltere, Venedik ve Felemenk gibi devletlerin Türk limanlarında kendi bayrakları ile gemi işletme imtiyazları kaldırılmıştır.²¹ Böylece İngiliz tacirler Fransız rakiplerine karşı 100 yıldır sahip oldukları gümrük vergisi avantajlarını kaybetmişlerdir.

Fransızlar ayrıca 1683 yılındaki Avusturya seferinde rakiplerine kıyasla sıra dışı bir tutum takınarak Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan tek Avrupa ülkesi olmuştur. İki ülke arasındaki bu birliktelik, 18. yüzyıl boyunca Fransızların ticari faaliyetlerine oldukça olumlu şekilde yansımıştır. İngilizler ise Avusturya seferi esnasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir denge politikası güderek ne Osmanlı Devleti'ne destek olmuşlar ne de bir düşmanlık sergilemişlerdir. İngilizler bu tavırlarıyla bir yandan Levant ticaretinin daha da kötü bir duruma düşmesini engellemeye çabalarırken diğer yandan İran ve Hindistan karayollarını kontrol eden Rusya ve Osmanlı Devleti ile arasını iyi tutmaya çalışmıştır.²²

İngiltere'nin içinde bulunduğu durum, Levant Kumpanyası ticaretini etkileyen başka bir faktördür. İngiltere bu dönemde "Dokuz Yıl Savaşı" (1688-1697) olarak bilinen harplerde Fransa ve İrlanda'ya karşı savaşan ülkelerden biridir. İngiltere'yi epeyce zora sokan bu savaş döneminde ticaret gemilerini koruyacak filoların savaşla meşgul olmalarından dolayı Levant'a ilk iki yıl İngiliz gemisi gelememiştir. 1690 yılında gelen gemi ise sadece 30.769 top kumaş taşımaktadır. Bu durum, iki ülke arasındaki ticaret hacminin, savaşın ilk üç senesinde yıllık ortalama 10.000 top civarına düştüğünü göstermektedir. 1693 yılındaki ticari nakliyatta ise büyük zayıf verilmiştir. İngiliz ve Hollandalı tüccarlara ait 400'den fazla gemi ile 50.000 top kumaş kaybedilmiştir. Gemilerdeki toplam yükün değeri 4.000.000'£a denk gelmektedir. Zaten

¹⁸ Age., s.143-145.

¹⁹ Joyce, Appleby, *Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi*, Ali Cevat Akkoyunlu (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım, Ocak 2012, s.48.

²⁰ Wood, s.146.

²¹ İsmail, Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri (1789-1802)*, Üçüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.19.

²² Christine Laidlaw, *Levant'teki İngilizler 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Ticaret ve Siyaset*, Hakan Abacı (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım, Kasım 2014, s.32-33.

yaralı olan Levant ticaretini ve tacirlerini iyice hırpalayan bu kayıpların da dahil olduğu söz konusu savaşın İngiltere için toplam bilançosu 3.000.000 £ değerinde olan 1.400 İngiliz gemisidir. Fransa'nın desteklediği korsanlar ya bu gemileri batırmıştır ya da bu gemilere el koymuştur.²³

1696-1698 yıllarında da Doğu Hindistan Kumpanyası, İran'a sattığı kumaşlar nedeniyle Levant Kumpanyası'nın ticaret hacminin düşmesine sebep olmuştur. Levant Kumpanyası, bu döneme kadar Halep üzerinden İran'a yıllık 12.000 top kumaş satmaktayken söz konusu dönemde bu miktarın ancak yarısını satabilmiştir.²⁴

İstanbul ve İzmir üzerinden kervanlarla İran'a yollanan yıllık 3.000 top kumaş miktarı da neredeyse dibe vurmuştur. Levant Kumpanyası, İngiltere'den 1696 yılında 9.327 ve 1697 yılındaysa sadece 6.660 top kumaş ihraç edebilmiştir. Fakat bunların çoğu yolda telef olarak Levant'a ulaşmamıştır. Bu kötü gidişatı gören İngiliz Parlamentosu, Levant ticaretini korumak için Doğu Hindistan Kumpanyası aleyhine bazı kararlar almış, ancak bu kararlar aksi tesir yapmıştır. Şöyle ki Parlamento tarafından alınan kararlar sonrası Doğu Hindistan Kumpanyası tarafından boşaltılan pazarlarda Levant Kumpanyası'nın yerine başta Hollanda olmak üzere diğer ülkelerin tacirleri hakimiyet kurmuştur.²⁵

Bir başka neden olarak şu söylenebilir ki; 1680'lerden itibaren Levant'taki tüccarların, Levant ticaretinin genişlemesini ve yeni pazarlar açılmasını bilinçli olarak önlediğine dair bazı yazışmaların mevcut olması, Levant ticareti gerileyilişinin bir başka nedeni olarak gösterilebilir. Tüccarlar bu tutumlarının gerekçesini, temelde Türkiye pazarını boğmamak şeklinde belirtmişlerdir. Ancak bundan başka nedenler de vardır. Kumpanya, İngiltere'den ihraç ettikleri ürünleri mevsimsel etkiden yararlanarak daha ucuza temin edebilmek ve Levant pazarının talep düzeyini yüksek kâr elde edecekleri bir seviyeye yükseltebilmek için seferler arasındaki süreyi birçok defa iki yıla çıkarmıştır.²⁶ Ayrıca kumpanya, yine 1680'lerden sonra sadece İstanbul, İzmir ve Halep kentlerindeki²⁷ ticarete ağırlık vererek Trablusşam, Akka, Beyrut ve Şam gibi yerlerdeki ticareti bireysel girişimlere bırakmıştır. Böylece küçük

²³ Wood, s.150-154.

²⁴ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, Hamit Çalışkan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2009, s.262.

²⁵ Age, s.158, 161.

²⁶ İngiltere'den Levant'a gemiler, müşterek ve özel olmak üzere iki türde gelmiştir. Kumpanyanın bazı tüccarları biraraya gelerek müşterek gemi tutmuştur ve güvenli bir şekilde yol almıştır. Bunun kararını kumpanya genel kurulu almakta, yelken açma tarihi önceden belirlenmekte, gemide kargo alanları ayarlanmakta, katılan kumpanya üyelerinin bu gemi kalkmadan özel olarak Levant'a mal taşımaları yasaklanmakta, yine de taşımak isteyenler ilave %20 vergi ile cezalandırılmaktadır. Bazı tüccarlar özel gemi tutarak da ticaret yapabilmektedir. Müşterek tutulan gemilerin tarihlerinde maliyet ve kâr avantajı sağlamak için oynamalar yapılabilmektedir. Ayrıca 1718 yılında çıkan bir yasa ile Levant ticaretinde özel gemi ile ticaret tamamen yasaklanmış ve müşterek gemi zorunluluğu getirilmiştir. Bu yasak 1744 yılına kadar sürmüştür. bkz. age, s.182-185.

²⁷ Bu üç kentteki ticaret 17. yüzyılın ikinci yarısında verim ve hacim konusunda en yüksek seviyelerine erişmişlerdir. İzmir ve Halep'ten yapılan ticaret İstanbul'dan geçen ticaretle aynı seviyelerdedir. 1669-1673 döneminde İzmir'e 16, İskenderun limanına 18 gemi girerken; 1672, 1675 ve 1678 yıllarında tüccarlarca ortak tutulmuş 22 gemiden sekizi İskenderun'a, altısı İzmir'e, yedisi İzmir ve İstanbul'a ve biri de İstanbul'a gitmiştir. Bkz. age, s.169-170.

yerlerdeki ticaret, kumpanyanın organize ticaretinden ziyade İngilizlerin bireysel istek ve çabalarının insafına kalmıştır. Kuzey Afrika bölgesiyle olan ticaret ise neredeyse durmuştur. Çünkü o bölgedeki ağalar, korsanlık faaliyetlerine devam ederek 17. yüzyılın başlarında yaklaşık 500 İngiliz gemisinin kaybına sebep olmuştur. Bu yüzden bireysel girişimler haricinde bu bölge ile olan ticaret adeta yok gibidir.²⁸

3. Levant Kumpanyası'nın 1698-1783 Dönemi Ticaret İstatistikleri

Levant tüccarları 1696-97 yıllarında İngiltere'den çok düşük bir seviyede kumaş ihraç etmiş olsalar da 1698 yılında 14.485 top²⁹, 1699'da yaklaşık 20.000 top, 1700 yılında 24.000 top³⁰ kumaş ihraç ederek sonuçta 1695-1705 dönemini, yıllık ortalama 14.878 top kumaş ihracatı seviyesini yakalayarak kapamıştır. İngiltere 1701 yılında, yaklaşık 13 yıl sürecek "İspanya Veraset Savaşları"na katılarak Fransa ve İspanya İmparatorluğu'na karşı saf tutan ülkelerle birlikte hareket etmiştir. Buna rağmen gerek bu savaş süresince gerekse de 1730 yılına kadarki süreçte Levant Kumpanyası'nın ticareti, küçük bir düşüş gözlemlenmesine rağmen mevcut seviyesini hemen hemen korumuştur.³¹

1730 yılından itibaren ise Levant Kumpanyası'nın ticaret hacmi ciddi ölçüde düşmüştür. 10 yıllık dönemler halinde toparlanan istatistiki bilgiler Tablo 1'de mevcuttur.

Tablo 1: 1714-1783 Döneminde Levant Kumpanyası'nın Ticaret Hacmi(£)

Dönem	Yıllık Ortalama İhracat	Yıllık Ortalama İthalat
1714-1723	290.523	213.755
1724-1733	278.629	212.365
1734-1743	181.985	151.874
1744-1753	170.164	121.421

²⁸ İngiltere'nin ticaretinin zayıf olduğu yerlerde ise hâkim olan tüccarlar Fransızlardır. Bkz. William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, Ülkün Tansel (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları, Şubat 2011, s.89-90, 112, 166-172.

²⁹ 1697-1698 döneminde Türkiye'ye yapılan ihracatın (172.049 £) %84'ünü (144.000 £), Türkiye'den yapılan ithalatın (162.018 £) ise %53'ünü (86.000 £) kumaş oluşturmaktadır.

³⁰ 1699-1700 döneminde Türkiye'ye yapılan ihracatın (224.342 £) %85'ini (191.000 £), Türkiye'den yapılan ithalatın (303.072 £) ise %69'unu (209.000 £) kumaş oluşturmaktadır.

³¹ Age, s.162-163. Sir Charles Whitworth'ün 1776 yılında yayımladığı yıllık ortalama cinsinden rakamlara göre Türkiye'den yapılan ithalat ve Türkiye'ye yapılan ihracat; 1697-1702 döneminde sırasıyla 295.038 £ ve 173.055 £ iken, 1703-1713 döneminde sırasıyla 260.315 £ ve 193.369 £ olarak gerçekleşmiştir. Zikredilen yıllarda Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret hacminde artış görülmektedir. Bu ticarete ilişkin rakamlar ise şöyledir: Fransa'nın 1684-1687 döneminde Levant'tan yaptığı ithalat, yıllık ortalama 5.600.000 livre, 1687-1694 döneminde yıllık ortalama 7.700.000 livre, 1698-1700 döneminde yıllık ortalama yaklaşık 11.000.000 livre, İspanya Veraset Savaşları esnasında 1703-1711 döneminde ise toplam ticareti yıllık ortalama 5.000.000 livre olarak gerçekleştirmiştir.

1754-1763	130.028	71.337
1764-1773	135.119	76.461
1774-1783	105.477	88.065

Kaynak: Wood, s.187-188.

Levant Kumpanyası'nın ticaretindeki gerileyişin bir nedeni, 1660 tarihli bir yasanın bu çalışmada ele alınan döneme yansıyan etkisidir. Söz konusu yasa, “üretildikleri, imal edildikleri, yetiştirildikleri yerlerden veya limanlardan doğrudan gelmediği takdirde yabancı malların İngiltere'ye ithalatını yasaklamıştı; fakat bu yasadaki bir madde, Cebelitarık ve Levant'tan gelen malları hariç tutmaktadır.”³² Görüldüğü üzere bu yasa ile yapılan düzenlemede Levant bölgesi hariç tutularak aslında Levant Kumpanyası'nın ticareti korumaya çalışılmıştır. Çünkü söz konusu dönemde Levant limanlarından İngiltere'ye ithalatı en çok yapılan ürünlerden biri ipektir. Bu ürünün büyük kısmı İran'da üretilerek Levant limanlarına sevk edilmektedir.³³ Yasada Levant bölgesiyle ilgili bir imtiyaz olmasaydı İran'dan Levant limanlarına ipek getirerek oradan da İngiltere'ye ithal etmek mümkün olmayacaktı. Çünkü ticarete konu olan ipek ürünleri Levant bölgesinde üretilmemişti. Ancak yasanın Levant Kumpanyası'nı korumaya çalışması yeterli olmamıştır. Söz konusu yasadaki fiyat avantajı bağlamında bir serbest liman hüviyetindeki Livorno Limanı, büyük önem kazanarak ön plana çıkmıştır.³⁴

Fransızlar, Hollandalılar, İtalyanlar ve Yahudiler Levant tan temin ettikleri pamuk, ecza, boya ve diğer Türk mallarını (sonradan ipek ve tiftik kısıtlanmıştır) Livorno ya taşımışlar ve buradan İngiltere ye ihraç etmişlerdir ki bu durum, Levant kumpanyasının iki yönlü olarak hem İngiltere den ihracını hem de İngiltere ye ithalatını olumsuz yönde etkilemektedir. Hatta Levant tan alınan ham ipek bu yasa nedeniyle, Livorno dan orada üretilmiş İtalyan ipeğini gibi dahi İngiltere ye ihraç edilebilmektedir. Livorno dan İngiltere ye mal satanlar İngilizler

³² Age, s. 185.

³³ 18. yüzyılın ilk yarısında İran'la ilgili karışıkları ve savaşların da etkisiyle Halep'teki ipek ticareti durma noktasına gelmiş, İzmir'de de benzer sıkıntılar yaşanmıştır. Rakamlarla ifade edersek: 1734-1738 döneminde İngiltere'ye yıllık ortalama Türkiye'den 883.505 £, Doğu Hindistan'dan 109.401 £, İtalya'dan 75.059 £; 1772-1776 döneminde ise sırasıyla 103.301 £, 319.939 £ ve 105.809 £ ipek ithal edilmiştir. bkz. age, s.193-194.

³⁴ 18. yüzyıldan bir örnek vermemiz gerekirse, mesela Türk malları Osmanlı Devleti'nden Fransızlar tarafından satın alınıp Livorno'ya nakledilse sonra da İtalyan tacirler o malları Livorno'da satın alıp İngiltere'ye ihraç etse; diğer yandan ise İngilizler aynı malları Levant limanlarından doğrudan ülkelerine ithal etse, birinci durum daha az maliyetli olmaktadır. Bunu sağlayan unsurlar Livorno maliyetlerinin düşük olmasının yanı sıra İngiliz tacirlerinin tekel haklarını kullanarak yüksek kar oranı peşinde koşmalarıdır. Livorno'daki bu fırsatı gözeten Hollandalılar, Levant'ta 1754 yılında 15 balya kumaş satamaz durumdayken 1765 yılında 100 balya satar duruma gelmişler, yani ticaretlerini yedi kat büyütürük ticari rekabete katılmışlardır. bkz. Griswold s.97, 192, 204.

olmayınca, İngilizler de mal mütekabiliyeti esasına dayanarak yaptıkları ticaret nedeniyle Livorno ya mal satamıyorlardı."³⁵

Levant Kumpanyası'nın ticaret hacmindeki düşüşün en önemli nedenlerinden biri de İngilizlerin Amerika'daki kolonileri ile olan ticari ilişkileridir. İngilizlerin Amerika ile ticaretlerinde iki ana hedefleri vardır. Bunlardan birincisi, Amerika'daki uyruklarının Avrupa malları da dahil olmak üzere ihtiyaç duydukları bütün ürünleri yalnız Büyük Britanya'dan³⁶ satın almalarını sağlamaktır. İkinci hedefleri ise Amerikalıların dış ticaret sistemlerini, tüm kârların en sonunda Büyük Britanya'da toplanarak imparatorluğun gelişmesine sarf edileceği bir şekilde düzenlemektir. İngilizler bu hedeflere varabilmek için yasalar çıkararak hızlıca yol almaya çalışmıştır. Bu hedefler doğrultusunda Amerika'daki kolonilerde İngiliz endüstrisi ile rekabet edebilecek kasket, şapka, yünlü ya da demir eşya dahil her çeşit ürünün imalatı yasaklanmıştır. Kolonilere verilen görev, bu ürünlerin imalatında kullanılacak hammaddelerin yanısıra tütün, demir, pirinç, gemi direği, katran, kunduz postu, çivit, zift ve daha birçok ürünü üretmek sadece İngiltere'ye satmak ve neye ihtiyaçları varsa sadece İngiltere'den satın almaktır. İrlanda için de geçerli olan bu düzenlemeler çerçevesinde yürütülen ticari faaliyetler, muazzam ölçüde kâr bırakmaktadır.³⁷ Bu kârı elde edebilmek için yapılan ticarete ek olarak İspanyol gümüşü ile mal taşıyan ticaret gemilerini ele geçirmek gayesiyle korsanlık³⁸ faaliyetleri yürütülmekte ve hatta gerektiğinde ülkeler savaşa tutuşmaktadır. Goethe bu üçgeni şu sözlerle tanımlamıştır: "*Savaş, ticaret ve korsanlık bölünmez bir üçlü oluşturuyorlar.*"³⁹

Anlaşıldığı üzere İngiltere'deki kumpanya yöneticileri, 18. yüzyıl boyunca böyle büyük kazanç fırsatları sunan Amerika kıtası ile olan ticaretlerine odaklanmışlar, Levant ticaretini geliştirmeye dönük bir çabaya ise girmemişlerdir. Zira ellerindeki sınırlı sayıdaki gemiyi Amerika'daki faaliyetlerinde kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu noktada Levant ticaretine ayrılacak her bir birim gemi ve diğer unsur, Amerika kıtasından çekilecektir. Bu karar, iki bölge arasında kâr karşılaştırması yapıldığında mantıklı görülmemektedir. Diğer bir deyişle Levant bölgesine gönderilecek her bir geminin alternatif maliyeti çok yüksektir. Osmanlı Devleti bu

³⁵ Arık, s.107. Livorno ticareti, o kadar çok önem kazanmıştır ki 1758 yılında kumpanya yasaklayana kadar bir dönem, bazı İngiliz Levant tacirleri dahi Marsilya ya da Livorno'dan Fransız kumaşını alıp tarafsız gemilerle Türkiye'ye yollamıştır.

³⁶ İngiltere, 1707 yılında İskoçya ile birleşme kararı almış ve böylece Büyük Britanya Krallığı kurulmuştur.

³⁷ Huberman, s.147-148.

³⁸ Pensilvanya Eyalet Sekreteri James Logan, "1717 yılında Karolayna sahili boyunca 1500 korsanın bir aşağı bir yukarı gidip geldiklerini ve bunlardan 800'ünün merkez üs olarak Yeni Providans'ı (Bahamalar) seçmiş olduklarını yazmaktadır. XVII. yüzyılda korsanı olmayan eyalet bulmak neredeyse olanaksız gibidir."; Korsanlık/hırsızlık, Sombart tarafından feodal beylik, devlet memurluğu, spekülörlük, tüccarlık ve zanaatkarlıkla birlikte belli başlı kapitalist girişimcilik yollarından biri sayılmaktadır. Bkz. Werner Sombart, *Burjuva*, Oğuz Adanır (Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları, Mart 2008, s.81-82.

³⁹ Age, s.87.

yıllarda Levant'a gelen her bir gemiyi hasretle beklese de Levant ticareti, 18. yüzyılda zirve yaptığı noktada dahi İngiltere'nin toplam dış ticaretinin %1'inden daha azını oluşturmaktadır.⁴⁰

İngilizlerin Levant bölgesine yapılacak ticari nakliyatlarda müşterek gemi taşımacılığı haricindeki özel gemi taşımacılığını yasakladığı 1718-1744 döneminin ardından bu yasağın 1744 yılından sonra kalkmasıyla birlikte müşterek gemi taşımacılığının terkedilmesi ve Levant ticaretinde kullanılan gemi sayısının artış göstermesi dikkat çekicidir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere söz konusu dönemde gemi sayısında bir artış olsa da İngilizlerin ticaret hacmi, düşmeye devam etmiştir. Levant'a gelen gemi sayısının diğer bölgelere nazaran daha az olması, sadece ticaret gemilerinin sınırlı sayıda olmasından kaynaklanmamaktadır. Ticaret gemilerine eşlik edecek İngiliz Kraliyet Donanmasına ait silahlı koruma gemilerinin olmaması da başka bir etkidir. İngiltere'nin yaşaması için kan demek olan denizaşırı ticaretin ve bu ticareti yürüten gemilerin en önemli muhafızı olan İngiliz donanması, 1700'lerde Levant'a gönderilecek ufak bir filosu dahi bırakılmadan Amerika'daki kolonilere konuşlandırılmıştır.⁴¹

Tablo 2: Kumpanya Vergi Defterine Göre Gemi Taşımacılığı

Yıl	Vergisi Ödenmiş Olan Gemi Sayısı	Çıkış Yapılan Liman
1733	9	İzmir'den* 7; İskenderiye'den 2.
1734	10	İzmir'den 6; İskenderiye'den 1; İskenderun'dan 3.
1735	7	İskenderun'dan 3; İskenderiye'den 3; İzmir'den 1.
1736	15	İzmir'den 10; Akka'dan 3; İskenderiye'den 1; Kıbrıs'tan 1.
1776**	24	İzmir'den 15; İskenderun'dan 5; Selanik'ten 2; Türkiye'den (Liman belirtilmemiş) 2.
1777	22	İzmir'den 16; Türkiye'den 3; İskenderun'dan 2; Selanik'ten 1.

⁴⁰ Bruce, McGowan, "Âyanlar Çağı 1699-1812", Halil İnalçık ve Donald Quataert (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2: 1600-1914*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, Ocak 2009, ss.761-884, s.852.

⁴¹ Laidlaw, s.34.

1785	21	İzmir'den 18; Selanik'ten 2; İskenderun ve Kıbrıs'tan 1.
1790	29	İzmir'den 22; Selanik'ten 3; İstanbul'dan 2; İskenderiye'den 1; İskenderun'dan 1.
1792	37	İzmir'den 21; İskenderiye'den 12; Selanik'ten 3; İskenderun'dan 1.

Kaynak: Wood, s.208.

*İzmir limanının önemi net olarak görülmektedir.

**1737-1774 arasındaki vergi kayıt defterleri günümüze ulaşmamıştır.

Kumpanyanın ticaret hacmindeki gerileyişte, gemiciliği de doğrudan etkileyen bir faktör olarak Levant ticaretinin sadece Londra limanı üzerinden yapılması mecburiyeti de zikredilmelidir. 1700'lerin başlarında bu sınırlamayı kaldırtmak için birçok girişimde bulunulmuştur. Çünkü bu uygulama çerçevesinde İngiltere'nin Londra haricindeki diğer bölgelerinden ihraç edilecek mallar, öncelikle Londra'ya taşınmakta, Londra'da yükleme işlemleri ve erzak tedariki işlemleri yapılmaktadır. Maliyetleri artıran bu işlem fiyatların da artmasına sebep olmaktadır. Diğer yandan mürettebat maliyetleri de daha fazlalaşmaktadır. Ayrıca Londra gümrüğünün diğer limanlara nazaran daha pahalı olması da maliyeti artıran başka bir husustur. Tüm bunlar dikkate alındığında ticaretin Londra haricindeki diğer limanlardan da yapılabilmesi durumunda pirinç, demir, çelik, bakır, bıçak ve Birmingham porseleni gibi ürünlerin çok daha ucuza ihraç edilebileceği ileri sürülmüştür. Bu iddiada haklılık payı olmakla birlikte "1744 ve 1753 yıllarında müşterek taşımacılığın kaldırılması ve giriş şartlarının genişletilmesi kararından sonra da ticaretin başarısızlığının sürmesi, bu eleştirilerin abartıldığını kanıtlar niteliktedir."⁴²

1744 yılında yapılan başka bir düzenleme ile Levant Kumpanyası'nın ortaklarına, Levant'tan satın alarak İngiltere'ye ithal ettikleri ürünlerin bedelini, ya kendi şahsi kazançlarıyla ödemeleri veya İngiltere'den ihraç etmiş oldukları ürünlerin takasıyla yapmaları mecburiyeti getirilmiştir.⁴³ Yine bu dönemde Türkiye'ye altın ve gümüş sevk edilmesi de yasaklanmıştır. Bu yasağın gerekçesi, "uzun tecrübeler sonunda bunun ticaretin umumuna büyük bir zarar verecek şekilde Türkiye'deki malların fiyatlarının önemli bir nispette artmasına vesile olduğu anlaşılmıştır."⁴⁴ şeklinde diye belirtilmiştir.

⁴² Wood, s.201-202.

⁴³ Zeki Arıkan, takas usulünü Türk-İngiliz ticaretinde en önemli unsur saymaktadır. "Türk-İngiliz ticaretinin ayırt edici en önemli özelliği, takas yöntemine dayanmasıydı." bkz. Zeki Arıkan, "Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C.XXII, İstanbul, 2003, s.113.

⁴⁴ Age, s.202.

Levant Kumpanyası'nın ticaret hacminin düşük kalmasına neden olan bütün bu faktörlere ilaveten 1700'ler itibarıyla tekelcilik uygulamasının geldiği nokta, bir başka etken olarak belirtilmelidir. Levant Kumpanyası çatısı altında ticaret yapma hakkına sahip olan kişiler sadece Londra'da ticaret yapıp kumpanyaya üye olan tacirlerdi.⁴⁵ Levant Kumpanyası'na üye olup ticaret yapmak isteyen ancak kumpanya yöneticileri tarafından üyeliğe kabul edilmeyen Londra dışındaki tacirler ise 1750'lerde eleştirilerinin dozunu iyice artırmıştır. Kumpanyadaki aktif tüccarların yüksek kâr elde etmek için tekelcilik uygulamasını istismar ettiklerini ileri süren bu tacirler, uzun süre boyunca kurdukları baskı sonucu nihayet 1753 yılında emellerine ulaşmıştır. 1753 yılında çıkan bir yasa ile Londra dışında ticaret yapan tüccarın da belli aidatlar karşılığında kumpanyaya üye olarak ticari faaliyet yürütmelerinin önü açılmıştır.

1731-1736 döneminde ödenen aidatlar üzerinden bir hesaplama yapıldığında Levant Kumpanyası'nda ticaretle meşgul olan tüccar sayısının 50-60 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁶ 1753'teki yasal değişiklikten sonraki 1754-1794 döneminde ise Levant Kumpanyası'na 352 yeni üye girişi olmuştur. Genel olarak 18. yüzyıl sonu itibarıyla şirketin yaklaşık 400 ortağının olduğu hesaplanmaktadır. Ancak bu olumlu tabloya rağmen ticaretteki düşüş devam etmiştir. Wood, bu dönemde fiyatların ve kâr seviyesinin ticari faaliyetleri azaltıcı yönde tutulduğunu ve yeni ticaret alanları oluşturacak girişimlerin ise bilinçli olarak engellendiğini düşünmektedir.⁴⁷

Levant ticaretinin cazibesini düşüren etkenlerden bir başkası, zaten Amerika bölgesine göre kâr seviyesi düşük olan Levant bölgesinde, kumpanyanın konsolosluk hizmet ücretlerini yüksek tutarak tüccarın maliyetini daha da artırmasıdır. Bu ücret miktarı, 1761'de %10 ve 1775'te hala %7 seviyelerindedir. Bu şartlar altında ticaret, Livorno gibi serbest limanlara kaymakta ve Fransız ile Hollandalı tüccarın eline geçmektedir. Ayrıca gümrük vergilerinin, gemilerin limana varışından itibaren 60 gün içinde; konsolosluk ücretlerinin ise 30 gün içerisinde ödenmesi şart koşularak tacirler ödeme takvimi açısından sıkıştırılmaktadır.⁴⁸ Kumpanya, bu yüksek ücretlerin gerekçesi olarak ticaretin düşük seviyesinden dolayı masraflarını karşılayamadığını ileri sürmektedir. Hâlbuki bu yüksek ücretler, aynı zamanda ticaret hacminin düşük kalmasının da gerekçesiydi.

Levant Kumpanyası'nın ticaret hacminin düşüklüğüne ilişkin son faktör, 19 Ekim 1790 tarihli uzun bildiriye belirtildiği üzere bizzat Levant Kumpanyası'nın kendi hatalarıdır. Bildiriye yer alan "Eğer bizler tarafından yanlışlıkla(!) yapılmış o nizamnamelere istinad eden mâniyeler kaldırılmazsa..., heyet-i teşriyye tarafından yapılmış olan ihtiyatsız kanunlar, Türkiye Kumpanyası tarafından hazırlanmış muhakemesiz nizamnameler ve halihazırdaki karantina

⁴⁵ İlk konulduğunda istisnalar hariç Londra'nın 20 mil civarında ikamet etmeyen kumpanyaya katılmaları yasaklanmıştır ve bu yasak sürekli şikayetlere konu olmaktadır. bkz. George Cawston ve Augustus Henry Keane, *The Early Chartered Companies (A.D. 1296-1858)*, London ve New York, 1896, 78-79.

⁴⁶ Laidlaw'a göre 1731'de bu sayı 80-90 civarındadır. Bkz. Laidlaw, s.39.

⁴⁷ Wood, s.201, 207.

⁴⁸ 11 Nisan 1758 tarihli yazışma belgesine göre İzmir limanındaki durum da aynen böyledir. bkz. Elena Frangakis-Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, Çiğdem Diken (Çev.), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2006, s.70.

uygulamasından kaynaklanan gecikmeler”⁴⁹ gibi ifadelerle, engeller düzeltilmediği takdirde Levant ticaretinin bir daha asla gelişemeyeceği endişesi paylaşılmıştır.

Yukarıda sayılan etkenlere ilaveten son olarak dikkat çekici bir istatistiği paylaşmak faydalı olacağı düşünülmektedir. Bilindiği üzere 100 yıllık süre içerisinde Levant’a hiçbir geminin gelmediği seneler vardır. Bu senelerin tam olarak hangileri olduğu hakkında bilgiler sınırlıdır. Ancak net olarak tespit esilebilen bazı seneler bulunmaktadır. Levant’a gemi gelmemesinin sebebinin, gemilerin Amerika bölgesine yönlendirilmesi olabileceği ihtimalinden yola çıkarak tespit edilen bu senelerdeki iki bölgenin ticaret istatistiklerini karşılaştırmak yararlı olabilir.

Mesela 1705 senesinde geçici bir evre olarak Levant ticaretinin bir çöküş yaşadığı raporlarda belirtilmiştir.⁵⁰ 1705 yılında Büyük Britanya’nın Amerika’daki kolonileri ile arasındaki ticaret istatistikleri şu şekildedir: Britanya’nın 1704 yılında kolonilerine olan ihracatı 176.088 £ iken 1705 yılında %66’lık bir artış ile 291.722 £ seviyesine çıkmıştır. Fakat ilginç olan nokta 1706 yılında ticaret hacminin tekrardan 161.691 £ seviyesine gerilemesidir.⁵¹ 1779 yılındaki örneğimiz ise daha da çarpıcıdır. 1779 yılındaki bir rapor, sekiz ay boyunca Levant’a tek bir geminin dahi gelmediğini ve ticaretin neredeyse tamamen durma noktasına geldiğini bildirmektedir.⁵² Karşılaştırma yapmak için 1779 senesinde Büyük Britanya’nın kolonileri ile olan ticaretine göz atıldığında muazzam bir değişimle karşılaşılmaktadır. 1778 yılında Büyük Britanya’nın Amerika’daki kolonilerine yaptığı ihracatın değeri 69.196 £ iken Levant’a hiç geminin gelmediği 1779 senesinde yaklaşık %500’lük bir artışla 412.423 £ seviyesine çıkmıştır. 1780 yılında da %140’lık bir artış göstererek 996.748 £ seviyesine yükselmiştir.⁵³ Zikredilen her iki örnek ışığında, Levant ile Amerika bölgelerindeki sıradışı gemi trafiğinin yaşandığı seneler örtüşmektedir. Amerika’ya dönük ticaret hacminde yaşanan ani yükselişin ardından bir iki sene içerisinde tekrardan büyük bir düşüş olması sözkonusu yükselişlerin, geçici bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu tablo tüm İngiliz gemilerinin Amerika bölgesine yönlendirilip Levant ticaretinin ihmal edildiği yönündeki şüpheleri desteklemektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti ile İngiliz Devleti arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin resmi başlangıç tarihi 1580 yılının Mayıs ayına dayanmaktadır. Osmanlı Sultanı III. Murad ile İngiltere Kraliçesi Elizabeth arasında yapılan yazışmalar neticesinde Osmanlı Sultanı tarafından İngilizlere yirmi iki maddelik ticari imtiyazlar, diğer bir deyişle kapitülasyon hakkı tanınmıştır. Bu hakkın tanınmasının ardından iki ülke arasındaki ticaretin organize bir şekilde yürütülebilmesi için Kraliçe Elizabeth’in müsaadesiyle 11 Eylül 1581 tarihinde Türkiye

⁴⁹ Laidlaw, s.211-212.

⁵⁰ Wood, s.163.

⁵¹ *Historical Statistics of the United States Colonial Times to 1970 Part 2*, U.S. Department of Commerce, Washington D. C., Eylül 1975 (Bicentennial Edition), s.1176-1177.

⁵² Wood, s.196.

⁵³ İskoçya gözardı edilirse İngiltere’nin ihracatı ise 1778 yılında 33.986 £ iken 1779 yılında % 930’luk bir artışla 349.797 £ seviyesine yükselmektedir. Bkz. **Historical Statistics of the United States Colonial Times to 1970 Part 2**, s.1176-1777.

Kumpanyası ismiyle bir şirket kurularak yedi yıl boyunca bu şirkete iki ülke arasında ticaret yapma tekel hakkı tanınmıştır.

7 Ocak 1592 tarihinde ise İngiltere ile Venedik arasında ticari faaliyet yürütme tekel hakkına sahip olan Venedik Kumpanyası ile Türkiye Kumpanyası tek çatı altında toplanarak yeni bir şirket tesis edilmiştir. Kısa ismiyle Levant Kumpanyası olan bu şirketin çatısı altında diğer iki şirketin birleştirilmesinin gerekçesi, iki bölge ticaretinin tek bir yönetim altında birlikte yürütülmesinin daha faydalı olacağı düşüncesidir.

Kraliçe ayrıca Osmanlı Devleti'nin doğusunda kalan bölgeler ile ticaret yapma imtiyazını da Doğu Hindistan Kumpanyası'na vermiştir. Zikredilen tüm şirketlerin ana yöneticilerinin çoğu ortak olsa da şirketler birbirleriyle rekabet içerisinde faaliyetlerine devam etmektedir. Bu rekabet çerçevesinde bu çalışmada başlangıç tarihi olarak kabul edilen 1675 senesinin önemli bir yeri vardır. 1675 senesinde Osmanlı Devleti, eskiden beri düzenleyip yenilediği ahidnamelerden farklı olarak İngilizlere 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'na kadar bir daha hiç değiştirmedikleri yeni bir ahidname vermiştir. Yine 1680 sonrası dönem, dünya ticaret ilişkileri perspektifinden bakıldığında Levant bölgesi ticaretinde ciddi değişimlerin ortaya çıktığı bir dönemdir.

Merkantilist iktisat politikalarını benimseyen İngilizler, Levant Kumpanyası eliyle Levant bölgesine yönlü kumaş başta olmak üzere çokça ürün ihraç etmeye çalışırken diğer yandan bu bölgeden ihracat değerlerini geçmeyecek ölçüde ürün ithal etmeye çabalamaktadır. 1675 yılına kadar ticaret hacminde gelişme gözükmesine rağmen iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerde 1675-1775 döneminde ciddi bir düşüş izlenmektedir. Ticaret hacmindeki bu gerileyişe neden olan birçok faktör tespit edilmiştir.

Bu faktörlerden ilki Doğu Hindistan Kumpanyası'nın kuvvetli bir rakip olmasıdır. Levant bölgesinin önemli bir ticaret ürünü olan ipekli ürünleri, Hindistan bölgesinden hem daha ucuza hem de daha kaliteli olarak temin eden Doğu Hindistan Kumpanyası, Levant Kumpanyası tacirlerinin işlerini olumsuz etkilemiştir.

İkinci bir faktör, dönem içerisindeki savaşlardır. Osmanlı Devleti'nin 1683 yılındaki Avusturya Seferi sürecinde İngilizlerin kaliteli kumaşlarının ana müşterisi olan Osmanlı seçkinlerinin İstanbul dışına çıkması kumaş talebini ciddi ölçüde düşürmüştür. Yine İngilizlerin, Fransızlarla girişmiş oldukları Dokuz Yıl Savaşları (1688-1697) ve İspanya Veraset Savaşları (1701-1714) gibi yıllar süren mücadeleler Levant bölgesi ticaretini olumsuz etkilemiştir. Dokuz Yıl Savaşlarının İngiltere'ye toplam bilançosu 3.000.000 £ değerinde 1.400 İngiliz gemisi olmuştur.

İngilizlerin ticaret hacmindeki gerileyişte etkili olan üçüncü faktör, Fransa'nın ticari faaliyetlerindeki gelişmelerdir. 10 Kasım 1679 tarihinde Osmanlı Devleti'nden %3 gümrük vergisi imtiyazını elde eden Fransızlar, İngilizlere karşı rekabetlerinde önemli bir dezavantajı ortadan kaldırmıştır.

Bilhassa 1730'lardan itibaren ciddi yara alan Levant bölgesi ticaretindeki kötü gidişatta Levant Kumpanyası'nın yöneticilerinin almış oldukları kararlar ve İngiliz Parlamentosu'nun

çıkarmış olduğu yasalar da çok etkili olmuştur. Kumpanya yöneticilerinin bir yandan da Amerika kıtasındaki İngiliz kolonileri ile Büyük Britanya arasındaki ticareti kontrol ediyor oluşu, söz konusu dönemde Levant bölgesi ticaretinin bilinçli olarak ihmal edildiği yönündeki şüpheleri artırmıştır.

Levant Kumpanyası'nın Levant ticaretini olumsuz etkileyen kararlarından biri de İngiltere'ye yapılacak ithalatta ticarete konu olan ürünlerin sadece üretildikleri yerden doğrudan İngiltere'ye sevk edilmelerine müsaade edilmesidir. Üretim yeri ile malın çıkış limanı aynı yerde olmak zorundaydı. Bu yasa Levant bölgesini kapsam dışı tutarak korumaya çalışsa da süreç içerisinde bu yasa nedeniyle Livorno serbest limanının önem kazandığı görülmektedir. Böylece korunmaya çalışılmasına rağmen Levant Kumpanyası'nın faaliyetleri olumsuz etkilenmiştir.

Levant Kumpanyası'nın diğer bir kararı, Levant bölgesine yapılacak ticari nakliyatlarda müşterek gemi taşımacılığını mecbur kılarak bireysel/özel gemi taşımacılığını yasaklamasıdır. Bu karar nedeniyle birçok tüccarın sevk edeceği ürünler hazır olmasına rağmen müşterek geminin kapasitesinin dolması beklendiğinden ticari gemi seferleri arasındaki süre uzamıştır. Bu nedenle bazen yılda bir, bazense ancak iki yılda bir gemi Levant bölgesine gelebilmiştir.

Ticareti kısıtlayan başka bir karar da Levant bölgesine sevk edilecek mallar için sadece Londra Limanı'nın kullanılabilmesi kararıdır. Londra limanı haricindeki diğer limanlardan Levant'a gemi kaldırmak yasaktır. Bu karar nedeniyle ticarete konu olan ürünlerin evvela Londra'ya taşınması, sonra orada gemilere yüklenmesi, Londra'da gemi adamlarının ve erzak temini işlerinin yürütülmesi gibi maliyetleri artırıcı durumlar ortaya çıkmıştır. Maliyetlerin artmasıyla ürün fiyatları artmış, kâr seviyeleri düşmüş ve diğer ülke tacirleriyle rekabette geride kalınmıştır. Ayrıca kumpanyanın %7-10 seviyesinde tahsil ettiği konsolosluk ücretleri de ticaretin maliyetini artırıp kâr seviyelerini düşürdüğünden İngiliz tacirleri alternatif pazarlara yönelen başka bir unsurdur. Yine 1753 yılına kadar devam eden başka bir yasa, Londra'da ticaret yapmayan kişilerin Levant Kumpanyası'na üye olamayacakları dolayısıyla Levant bölgesiyle ticaret yapamayacakları yönündedir. Tekel hakkının istisması olarak değerlendirilebilecek bu durum, ticaretin gelişmesini önlemektedir. Bu yasağın yürürlükte olduğu 1753 yılına kadar kumpanya çatısı altında 50-60 tüccar faaliyet yürütürken, 1753'te yasağın kalkmasının ardından 1754-1794 döneminde Levant Kumpanyası'na 352 yeni üye girişi olmuştur.

Son olarak zikredilmesi gereken husus, Londra'daki yöneticilerin 18. yüzyılda tüm dikkatlerini çok yüksek kârlar sağlayan Amerika bölgesine yöneltmeleridir. Bu tespiti destekleyen iki örnek çarpıcıdır. 1705 ve 1779 yıllarına ait olan bu örnekler; Büyük Britanya'nın Amerika'daki kolonileri ile olan ticaretinde sıradışı yükseliş olduğu yıllarda kumpanya yöneticilerinin Levant bölgesine gelecek gemileri de Amerika'ya yönlendirip Levant'ı gemisiz bıraktıklarını göstermektedir. Buna göre Amerika'nın sunduğu yüksek kârlar peşinde Levant'taki talepler göz ardı edilmiştir. Bu karar kısa vadede mantıklı bir seçim olmakla birlikte aynı zamanda Levant'taki tüm ticari organizasyonu o seneler için âtıl hale getiren yıpratıcı bir karardır. Gemilerin Levant'a yönlendirilmemesinde gözden kaçırılmaması gereken husus, bu durumun sadece ticari gemilerle alakalı olmamasıdır. Esas nokta ticari gemileri

koruyacak donanma gemilerinin sınırlı olmasıdır. Sınırlı sayıdaki askeri gemiler Amerika bölgesine konuşlandırıldığından elde ticari gemi olsa da korumasız bir şekilde Levant'a gönderilmesi mümkün olmamıştır.

Yapılan tespitler ışığında Levant Kumpanyası'nın sahip olduğu tekel hakkını istismar ederek 18. yüzyıl boyunca Levant bölgesi ticaretinin gelişmesini bilinçli olarak engellediği söylenebilir. Londra'da Levant bölgesi ile ticaret yapmak isteyen ancak kumpanya tarafından tekel hakkı çerçevesinde müsaade edilmeyen birçok tüccarın uzun yıllar boyunca kurdukları baskı ve yaptıkları eleştiri sonucunda kumpanya yöneticileri 1750'lerden itibaren birçok sınırlamayı gevşetmeye başlamıştır. Bu minvalde Levant Kumpanyası, o vakte kadar almış olduğu birçok kararı gözden geçirip yasakların kalktığı daha serbest bir ticaret anlayışına geçme izlenimi vermiştir. Ancak bu değişim süreci, kesin çözüm olamamıştır ve 1825 yılında Levant Kumpanyası lağvedilmiştir. Akabinde Osmanlı Devleti ile Büyük Britanya arasında yürütülen müzakereler sonucunda 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması kabul edilmiş ve bu sayede iki ülke arasındaki ticari ilişkiler ciddi oranda gelişmiştir. Çokça olumsuz eleştiriye muhatap olan 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'nın arka planını anlama ve doğru değerlendirmelerde bulunma noktasında bu çalışmanın, bilim alanına katkı sunması ümit edilmektedir.

Kaynakça

Tezler

Arık, Tuğrul, "19. Yüzyıl Başlarına Kadar Osmanlı-İngiliz İktisadi İlişkileri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

Akdes, Nimet Kurat, "III. Murad'dan Kraliçe Elizabet'e Gönderilen Nâme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.7, Sayı.1, (1949), ss.19-24.

Arıkan, Zeki, "Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C.XXII, İstanbul, 2003.

Faroqhi, Suraiya, "Krizler ve Değişim 1590-1699", Halil İncalcık ve Donald Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2: 1600-1914*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, Ocak 2009, ss.545-757.

İncalcık, Halil, "Studies in the Economic History of the Middle East: from the Rise of Islam to the Present Day", M. A. Cook (Ed.), *The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy*, London: Oxford University Press, 1970.

McGowan, Bruce, "Âyanlar Çağı 1699-1812", Halil İncalcık ve Donald Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2: 1600-1914*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, Ocak 2009, ss.761-884.

Kitaplar

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 1 January 2026

Appleby, Joyce, *Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi*, Ali Cevat Akkoyunlu (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım, Ocak 2012.

Braudel, Fernand, *II. Felipe Dönemi nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş İkinci Yayınlanış, Ankara: İmge Kitabevi, Temmuz 1994.

Cawston, George ve Augustus Henry Keane, *The Early Chartered Companies (A.D. 1296-1858)*, London ve New York, 1896.

Dalby, Andrew, *Tehlikeli Tatlar Tarih Boyunca Baharat*, Nazlı Pişkin (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, Ekim 2004.

Davis, Ralph, *The Rise of the Atlantic Economies*, New York: Cornell University Press, 1973.

England s Quest of Eastern Trade 1. Cilt, Patrick J. N. Tuck (Ed.), New York: Routledge, 1998.

Faroqhi, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar*, Hamit Çalışkan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2009.

Frangakis-Syrett, Elena, *18. Yüzyılda İzmir de Ticaret (1700-1820)*, Çiğdem Diken (Çev.), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2006.

Goffman, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu nda İngilizler 1642-1660*, Ayşe Başçı-Sander (Çev.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2001.

Griswold, William J., *Anadolu da Büyük İsyan 1591-1611*, Ülkün Tansel (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları, Şubat 2011.

Historical Statistics of the United States Colonial Times to 1970 Part 2, U.S. Department of Commerce, Bicentennial Edition, Washington D. C., Eylül 1975.

Huberman, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Altıncı Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri I (1580-1838)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974, s.20-33.

Laidlaw, Christine, *Levant taki İngilizler 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Ticaret ve Siyaset*, Hakan Abacı (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım, Kasım 2014.

MacLean, Gerald ve Nabil Matar, *Britain and the Islamic World 1558- 1713*, New York: Oxford University Press, 2011.

Sombart, Werner, *Burjuva*, Oğuz Adanır (Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları, Mart 2008.

Soysal, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Üçüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 1 January 2026

Tilly, Charles, *Avrupa da Devrimler 1492-1992*, Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul, (Basım Tarihi Yok).

Wood, Alfred C., *Levant Kumpanyası Tarihi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, Ekim 2013.